

สฎูปจำลองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
จากกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา:
ภาพสะท้อนพุทธศานาลังกาวงศ์สมัยต้นอยุธยา

พิชญ่า สุ่มจินดา

คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

<<https://sites.google.com/a/finearts.cmu.ac.th/pitchaya/>>

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์สถูปจำลองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุสองแบบที่พบในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แบบหนึ่งมีทรวดทรงเป็นทรงกลมข้าวหรือลอมฟางใกล้เคียงกับที่บรรยายไว้ในคัมภีร์กฎปวงส์ และอีกแบบมีทรวดทรงเป็นทรงฟองน้ำใกล้เคียงกับที่บรรยายไว้ในคัมภีร์มหาวงส์ และคัมภีร์กฎปวงส์ คัมภีร์พุทธศาสนาสำคัญของลังกา การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในสถูปจำลองและผอบที่ทำจากวัสดุต่างกันซ้อนกัน ๗ ชั้น ยังได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาหาปรินิพพานสูตร และคัมภีร์กฎปวงส์ ซึ่งเขียนขึ้นที่ลังกาอีกเช่นกัน คตินิยมในการบูชาพระบรมสารีริกธาตุยังเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธานของลังกาด้วย ทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการเข้ามาของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในอยุธยาภายใต้คณะสงฆ์มหานิกายจากลังกาในช่วงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อันเป็นช่วงระยะเวลาของการสถาปนาปรางค์ประธานมหาธาตุของวัดมหาธาตุที่ระบุนไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

คำสำคัญ: วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, พระบรมสารีริกธาตุ, สถูปทรงลอมข้าว, สถูปทรงฟองน้ำ, พุทธศาสนาลังกาวงศ์

ABSTRACT

This article is the analysis on the two forms of replica stupas that house Lord Buddha's relics, found at the group of principle pagodas of Mahathat Temple, Ayutthaya Province. The first stupa is in the paddy heap shape similar to the form described in Tupawongse scroll. The other is in the bubble shape similar to the form described in Mahawongse and Tupawongse scrolls which are two important Buddhist literatures. Lord Buddha's relics in these two replica stupas are kept in a set of seven-layered containers each of which is made from material that is different from others. This is also influenced by Atthagatha Mahaprinibhansutra (the story of Lord Buddha's Nirvana) and Tupawongse scrolls which were originally composed in Langka (Ceylon). The worship to Lord Buddha's relics is related to the belief in Panja Anrathan from Langka. All of the aforementioned incidents reflect the arrival of Langkawongse Deravadin Buddhism which was disseminated in Ayutthaya period by Maha Vihara monks in early 19th Buddhist century (around 14th Christian century), which is the period during which the principle pagoda of Mahathat Temple was consecrated as described in Ayutthaya Chronicle.

Keywords: Mahathat Temple, Ayutthaya Province, Lord Buddha's relics, Paddy heap shape stupa, Bubble shape stupa, Langkawongse Deravadin Buddhism

ความนำ

“พระบรมธาตุอันประเสริฐทั้งหลายของพระพุทธเจ้า
รุ่งเรืองอยู่โดยรอบด้วยถ้องแถวแห่งพระรัศมี ๖
ประการ ประดิษฐานอยู่ ณ พระสถูปองค์ใด ข้าพเจ้า
ขอน้อมบูชาพระสถูปอันบรรจุนพระบรมธาตุของ
พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น อันเป็นเหตุให้เกิด
ประโยชน์แก่โลกอันน้อมหัตถ์จรรยไยงนั้นด้วยเศียร
เกล้า” (วาจิสสรเถระ ๒๕๑๑, ๑)

ปรากฏประธานของวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ภาพที่ ๑) (ต่อไปจะเรียกอย่างสังเขปว่าวัดมหาธาตุ) ถือเป็นพระ
มหาธาตุสำคัญศักดิ์สิทธิ์ ศูนย์กลางทางพุทธศาสนาสำคัญที่สุดใน
อาณาจักรอยุธยา (ฟาน ฟลีต ๒๕๔๘, ๑๑๙, ๑๗๙) พระราช
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ กล่าวถึง
การสถาปนาพระมหาธาตุองค์นี้เมื่อพุทธศักราช ๑๙๑๗ ตรงกับ
รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพั่งว) (พุทธศักราช
๑๙๑๓ - ๑๙๓๑) ว่าพระองค์พร้อมด้วยพระมหาเถรธรรมกัลยา
นร่วมกันสถาปนาขึ้นทางด้านทิศตะวันออกของเกาะเมืองอยุธยา
ดังนี้

“ศักราช ๗๓๖ ขาลศก สมเด็จพระบรมราชาธิราช
เจ้าแลพระมหาเถรธรรมกัลญาณ แรกสถาปนาพระ
ศรีรัตนมหาธาตุ ฝ้ายบุรพทิศ หน้าพระบันชัณสิงห์
สูงเส้น ๓ วา”^๑ (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ฉบับ
หลวงประเสริฐ) ๒๕๔๗, ๗)

---

^๑ การสร้างพระมหาธาตุองค์นี้ยังพบในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
หลายฉบับ อาทิ ฉบับพระราชหัตถเลขา (พระราชพงศาวดารฉบับพระ
ราชหัตถเลขา ๒๕๔๒, ๑: ๕๘) อย่างไรก็ดี พระราชพงศาวดารฉบับเดีวก็
กล่าวความซ้ำกันเองว่าสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามศวร (พุทธศักราช
๑๙๓๑ - ๑๙๓๘) เมื่อ “เสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษก เพลา ๑๐
ทุ่ม ทอดพระเนตรไปโดยฝ่ายทิศบูรพ์ เห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จ
ปาฏิหาริย์ เรียกปลัดวังให้เอาพระราชยานทรงเสด็จออกไป ให้เอากรุยปัก
ขึ้นไว้สถาปนาพระมหาธาตุนั้นสูง ๑๙ วา ยอดสูง ๓ วา ให้ชื่อวัด
มหาธาตุ” (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ๒๕๔๒, ๑: ๖๐)
ความซ้ำซ้อนดังกล่าวน่าจะเกิดจากเหตุการณ์ที่คาบเกี่ยวกันระหว่างรัชกาล
และการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยหลังซึ่งอาจทำให้นื้อความปะปน
กัน อย่างไรก็ตาม แม้จะซ้ำซ้อนกันแต่เนื้อหาที่ปรากฏก็ไม่อาจตีความได้ว่า
การก่อสร้างในรัชกาลก่อนยังไม่แล้วเสร็จจนกระทั่งในรัชกาลต่อมาได้
เช่นกัน (ดู จีวรารรณ ๒๕๕๒, ๒๑๖).

ภาพที่ ๑ ปราสาทประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา
ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐

ภาพที่ ๒ ปราสาทพระปิลุ์ เอ็กซ์ (X) ศิลปะหลังขอม
ประมาณรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ (พ.ศ. ๑๘๑๓ - ๑๘๓๘)

แม้ไม่อาจยืนยันด้วยเอกสารได้แน่ชัดว่าศักราชในพระราชพงศาวดารซึ่งตรงกับพุทธศักราช ๑๙๑๗ จะตรงกับปีที่สร้างปรางค์ประธานของวัดมหาธาตุจริงหรือไม่ แต่จากข้อมูลความสูงของพระมหาธาตุที่พระราชพงศาวดารให้ไว้ คือ ๑ เส้น ๓ วา หรือประมาณ ๔๖ เมตร และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพระราชหัตถเลขา ให้ความสูงเฉพาะองค์ปรางค์ ๑๙ วา แยกจากนภศูลสูง ๓ วา รวมเป็น ๔๔ เมตร ไกล่เคียงกัน (พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ๒๕๔๒, ๑: ๕๘) ก็น่าจะเป็นความสูงที่ยอมรับได้ว่าใกล้เคียงกับความสูงของปรางค์ประธาน ก่อนถึงคราวบูรณปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พุทธศักราช ๒๑๗๓ - ๒๑๙๘) เมื่อยอดของปรางค์ประธานได้พังทลายลงในปีที่ ๓ ของรัชกาลหรือราวพุทธศักราช ๒๑๗๖ ดังปรากฏในบันทึกของฟาน ฟลิต (Van Valit) ผู้ประสบเหตุการณ์ร่วมสมัย^๒ (ฟาน ฟลิต ๒๕๔๘, ๒๔๕) เพราะไม่มีปรางค์มหาธาตุองค์ใดทั้งในและนอกเกาะเมืองอยุธยาในช่วงระยะเวลาดังกล่าวที่จะ

---

^๒ อย่างไรก็ดี พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับอื่นมักกล่าวว่าเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กรณีนี้น่าจะเกิดจากความคลาดเคลื่อนของศักราชจากการชำระพระราชพงศาวดารสืบต่อกันมา ประกอบกับเป็นเหตุการณ์ที่อยู่ในช่วงคาบเกี่ยวกันระหว่างรัชกาล (ดู พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ๒๕๔๒, ๒: ๒).

มีความสูงในระดับนั้นได้ ประกอบกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทประธานองค์เดิมที่สร้างขึ้นด้วยหินทรายและศิลาแลงแบบเดียวกับปราสาทเขมร มีฐานไพทีขนาดใหญ่เป็นลานประทักษิณกว้างซึ่งยังเป็นที่ตั้งของปราสาทมูมทั้งสี่ เรือนธาตุของปราสาทประธานตั้งอยู่บนฐานบัวลูกฟักศิลาแลงซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น มีบันไดทางขึ้นทั้งสี่ด้านสู่มุขทางเข้า ซึ่งทำกรอบประตูด้วยหินทรายทั้งสี่ด้านแบบเดียวกับกรอบประตูของปราสาทเขมร ส่วนยอดปราสาทประธานสมัยแรกสร้างอันประกอบด้วยหินทรายและศิลาแลงซึ่งก็คงมีทรวดทรงแบบศิระของปราสาทเขมร ก็พังทลายไปตั้งแต่วัฒนธรรมสมเด็จพระเจ้าปราสาททองแล้ว^๓

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทวัดมหาธาตุที่เอ่ยมานี้ นับว่าคล้ายคลึงมากกับปราสาทพระปิลุ เอกซ์ (X) (ภาพที่ ๒) ในกลุ่มปราสาทพระปิลุ^๔ ที่อาจสร้างในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่

^๓ ผู้เขียนเข้าใจว่าก่อนศิลาทรายจำนวนมากที่เรียงรายอยู่ทางด้านทิศใต้ของวิหารหลวงวัดมหาธาตุ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของศิลาทรายที่เคยใช้เป็นองค์ประกอบของปราสาทประธานมาก่อน เกือบทุกก้อนมีร่องรอยของการเจาะรูต้น ๆ ในลักษณะเดียวกับศิลาทรายที่ใช้สร้างปราสาทเขมร.

^๔ กลุ่มปราสาทพระปิลุตั้งอยู่ภายในนครมเยียงพระราชวังหลวงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยปราสาททั้งหมด ๕ หลังที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ (พุทธศักราช ๑๖๕๖ - ๑๖๙๓) และรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๘ (พุทธศักราช ๑๘๑๓ - ๑๘๓๘) นักวิชาการของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพาทิศตั้งชื่อโดยเรียงลำดับตามพยัญชนะตั้งแต่ T, U, V, X และ Y สำหรับปราสาทพระปิลุ เอกซ์ (X) มีขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม.

๘ (พุทธศักราช ๑๘๑๓ - ๑๘๓๘) เป็นปราสาทเขมรขนาดกลางหลังเดียว ตั้งบนฐานบัวลูกฟักซ้อนลดหลั่นกันสองชั้น รองรับด้วยฐานไพทีลูกฟักแผ่กว้าง เป็นลานประทักษิณโล่ง มีบันไดทางขึ้นทั้งสองด้านสู่กรอบประตูทางเข้าเรือนธาตุ ซึ่งเปิดโล่งทั้งสองด้าน โดยไม่มีประตูหลอกมากำบังเหมือนปราสาทที่สร้างขึ้นก่อนหน้า แสดงถึงพัฒนาการล่าสุดของปราสาทเขมรที่ถ่ายโอนรูปแบบมายังปรางค์ประธานวัดมหาธาตุในระยะต้นของอยุธยา ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าปรางค์ประธานของวัดมหาธาตุคงสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกับที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ระบุไว้ในช่วงประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐

พระบรมสารีริกธาตุในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ

จุดที่น่าสนใจคือ ปรางค์ประธานของวัดมหาธาตุเลือกใช้ฐานสูงแบบปราสาทพระปิตุ เอกซ์ (X) แทนที่จะเป็นฐานเตี้ยแบบปรางค์ก่อนหน้านั้น อาทิ ปรางค์ประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี สร้างขึ้นเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยได้รับแรงบันดาลใจด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและการประดับตกแต่งจากปราสาทพิมาย จังหวัดนครราชสีมา (Woodward 1975, 1: Chapter V) กรณีดังกล่าวอาจเป็นเพราะวัตถุประสงค์ในการประดิษฐานปูชนียวัตถุที่มีความแตกต่างกัน ผู้เขียนสันนิษฐาน

ว่าภายในเรือนธาตุของปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัยมาก่อน มีใช้พระบรมสารีริกธาตุตามชื่อของพระอาราม ดังอนุมานได้จากพระพิมพ์รูปพระพุทธรเจ้าสามองค์ ปางมารวิชัย ในปราสาทสามหลัง (ดู พิริยะ ๒๕๕๕, ๓๖๑: ภาพที่ ๒.๓๘๗) สอดคล้องกับแผนผังของปราสาทประธาน ที่ขนาดด้วยปราสาทปวิวาร ทั้งสองข้างเป็นปราสาทสามองค์ นอกจากนี้ ปราสาทประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี ยังคงใช้ฐานเตี้ย ต่างจากปราสาทประธานของวัดมหาธาตุ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ลึกลงไปได้พื้นเรือนธาตุจนถึงระดับพื้นดินเดิมถึง ๑๗ เมตร จึงต้องสร้างฐานปราสาทให้มีความสูงจากฐานปราสาทมากพอควร สำหรับซ่อนห้องกรบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ รวมถึงศาสนวัตถุที่ถวายเป็นพุทธรูปบูชาไว้ให้ลึกลงที่สุด ปราสาทมหาธาตุหลายแห่งในอยุธยาที่สร้างขึ้นในสมัยต่อมา ก็ล้วนตั้งบนฐานสูง เช่น ปราสาทประธานวัดราชบูรณะ วัดพระราม และวัดไชยวัฒนาราม เป็นต้น^๕ ดังนั้น การเลือก

---

^๕ ยกเว้นในกรณีของปราสาทประธานวัดพุทไธสวรรย์ที่จำลองแบบอย่างมาจากปราสาทประธานของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี ซึ่งมีฐานเตี้ย จึงต้องสร้างเจดีย์ไว้ภายในเรือนธาตุเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุแทนจะบรรจุในกรุใต้พื้นปราสาท.

เอาปราสาทพระปิตุเอ็กซ์ (X) มาเป็นแบบในการสร้างปรางค์ประธานของวัดมหาธาตุจึงสัมพันธ์กับกรรมวิธีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ลึกลงไปได้พื้นเรือนธาตุของปรางค์ประธานนั่นเอง

หลังการพังทลายลงของปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อราวพุทธศักราช ๒๔๕๔ (จิวรรณ ๒๕๕๒, ๒๑๗) ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเกือบครึ่งศตวรรษต่อมาในพุทธศักราช ๒๔๙๙ กรมศิลปากรจึงได้เริ่มขุดค้นกรุของปรางค์ประธาน หลังจากคนร้ายได้ลักลอบขุดค้นไปแล้วครั้งหนึ่ง การขุดค้นดังกล่าวเผยให้เห็นกรุบรรจุพระพุทธรูปพระพิมพ์ วัตถุประสงค์ และวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายเป็นพุทธรูปแด่พระบรมสารีริกธาตุ ถือเป็นกรณีค้นพบทางโบราณคดีที่สำคัญครั้งหนึ่งของประเทศไทยต้อนรับกึ่งพุทธกาล พระบรมสารีริกธาตุได้รับการพิทักษ์อย่างมั่นคงโดยประดิษฐานภายในถ้ำศิลาทรายพร้อมฝา ตั้งบนฐานบัวลูกฟักศิลามีร่องระบายน้ำอยู่ด้านหนึ่ง ชวนให้นึกถึงการประดิษฐานลึงค์หรือรูปเคารพเหนือฐานसनानโทรณซึ่งคงได้รับอิทธิพลจากเขมรโบราณไม่น้อย

ภายในถ้ำศิลาทราย (ภาพที่ ๓) พระบรมสารีริกธาตุยังซ้อน
ชั้นกันในสตูพจำลองที่ทำจากวัสดุมีค่าและพระกรัณฑ์ (ผอบ)
ทองคำประดับอัญมณี รวมทั้งหมด ๗ ชั้นด้วยกัน^๖ ปัจจุบันจัดแสดง
ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรี
อยุธยา เรียงตามลำดับจากชั้นนอกสุดเข้าหาชั้นในสุด (ภาพที่ ๔)
ได้แก่

ชั้นที่ ๗ สตูพจำลองทำด้วยชิน (ดีบุกผสมตะกั่วเจือปรอท)
สภาพชำรุด

ชั้นที่ ๖ สตูพจำลองยอดปัญญาศูล^๗ ทำจากสัมฤทธิ์ สภาพ
สมบูรณ์

---

^๖ การนับจำนวนชั้นซ้อนเป็นไปตามความเห็นของนักวิชาการแต่ละท่าน บาง
ท่านนับเป็น ๖ ชั้น โดยไม่นับชั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นพระกรัณฑ์ทองคำเกลี้ยงบรรจุ
พระบรมสารีริกธาตุ (ดู จีรวรรณ ๒๕๕๒, ๒๒๐).

^๗ มักเข้าใจกันว่าเป็นตรีศูล เพราะยอดสตูพจำลองบางองค์เหลือเพียงสาม
ง่าม แต่จากลักษณะของยอดสตูพจำลองชั้นที่ ๕ ซึ่งลักษณะของง่ามบริวาร
รายล้อมง่ามประธานอยู่ทั้งสี่ทิศเป็นลักษณะของปัญญาศูลมากกว่าตรีศูล.

ภาพที่ ๓ ถ้ำศิลาทรายพร้อมฐานพบในกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ภายในบรรจุสถูปจำลองและผอบบรรจุพระบรมสารีริกธาตุซ้อนกัน ๗ ชั้นและเครื่องมหัสกัณฑ์นานาชนิด

ภาพที่ ๔ ถ้ำศิลาทราย สถูปจำลองและพระกัณฑ์ซ้อนกัน ๗ ชั้นบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พบในกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ที่มา: บุญเดือน ๒๕๕๓, ๘๕)

ชั้นที่ ๕ สลุปจำลองยอดปัญญาจุล ทำจากทองคำ ลักษณะคล้ายกับชั้นที่ ๖ แต่มีขนาดเล็กกว่า สภาพค่อนข้างสมบูรณ์

ชั้นที่ ๔ สลุปจำลองทำจากศิลาสีดำขัดมัน ปลียอดปักปัญญาจุลทองคำ

ชั้นที่ ๓ สลุปจำลองทำจากไม้จันทน์แดง ปลียอดหุ้มทองคำ ลักษณะคล้ายกับเจดีย์จำลองชั้นที่ ๔

ชั้นที่ ๒ พระกรัณฑ์ทองคำรูปไข่ประดับอัญมณี ลักษณะเป็นผอบมีฝาปิดทรงสูง ประกอบด้วยอัญมณีเจียรไนแบบหลังเบี้ยวางซ้อนลดหลั่นกัน ๓ ชั้น ชั้นล่างสุดเป็นอัญมณีสีม่วงแดง ชั้นกลางเป็นอัญมณีสีเขียว และชั้นบนสุดเป็นอัญมณีสีแดง มีสาแทรกทองคำประดับอัญมณีสีเขียวเป็นตัวยึดระหว่างชั้น ขอบล่างฝังหุ้มอัญมณีโดยรอบ

ชั้นที่ ๑ พระกรัณฑ์ทองคำเกลี้ยง บรรจุในพระกรัณฑ์ชั้นที่ ๒ ลักษณะเป็นดัลรูปไข่ขนาดเล็กฝาประดับเพชร ภายในพระกรัณฑ์ในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหล่อในน้ำมันจันทน์ ลักษณะคล้ายเกล็ดพิมเสนสีขาวเป็นรูปร่าง ขนาดประมาณ ๑ ใน ๓ ของเมล็ดข้าวสาร

ดูเหมือนว่าสลุปจำลองชั้นที่ ๓ - ๔ มีรูปทรงเป็นสลุปเจดีย์ที่เป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดี ต่างจากสลุปชั้นที่ ๕ - ๗ ซึ่งมีรูปทรงค่อนข้างแปลกตาไม่เหมือนสลุปเจดีย์ ทั้งที่เป็นสถาปัตยกรรมและสลุปเจดีย์จำลองที่พบทั้งในสมัยอยุธยาและสมัยก่อนหน้านั้น จน

นักวษษกรให้ควมเห็นว่ ม่จะมีลัษณะใกล้เคียงกับสฤๅพ แต่ก้มิใช่สฤๅพและควรเรียกว่ “ครอบ” มํกกว่ (จිරวธรณ ๒๕๕๒, ๒๒๐)^{๑๑} อย่งไรก้ดี ผู้เขียนกลับเห็นว่จกลัษณะสฤๅพจําลองชั้นที่ ๕ - ๗ ม่ว่จะเป็นฐนบ้วลูกแก้วอกไก่ องค้ระฆัง และปลียอดแสดงองค้๑ระกอบของควมเป็นสฤๅพอย่งชัดเจน

บทควมนี้จึงมุง๑ประเด็นการศึกษเกี่ยวกับที่มของรูปทรงอันเปลกตษของสฤๅพจําลองทั้งสองแบบที่พบในกรปรํงค้๑ระธนํวัดมหํธษฏ๑ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งย้งคงมิได้รับการศึกษาเท่ที่ควร สมมติฐนของบทควมนี้วางอยู่บนบริบทของการบรจจุพระบรมสํารริกธต๑ในปรํงค้๑ระธนํอันสะท้อนอิทธิพลของนิกย

---

^{๑๑} ผู้เขียนมีความเห็นว่ “ครอบ” บรจจุพระบรมสํารริกธต๑ส่วนมํกมีลัษณะเป็นทรงกระบอกสอบเข้ที่ยอด มํกกว่จะมีทรวดทรงเป็นลอมพวงลัษณะเรียบเกลี้ยงม่มีฐนชั้นเชิงลวดบ้วหรือการ๑ระดับตคแต่งใด ๑รวมทั้งสร้งด้วยโลหะที่มีค่าน้อย แต่มีความแข็งแรง เช่น เหล็กหรือส้มฤทธิ์ เพื่อปกป้องปฐษณยวัตถุที่อยู่ภยในซึ่งทำจกวัสดุมีค่วแต่มีความแข็งแรงน้อยกว่าครอบ ดังตัวอย่างจกครอบเหล็กและครอบส้มฤทธิ์ที่พบในเจดีย์มุ่มบรวิารของวัดมหํธษฏ๑ จังหวัดราชบุรี (จिरวธรณ ๒๕๕๒, ๖๑๖: ภษที่ ๔๓๖; ๖๑๗: ภษที่ ๔๓๗ - ๔๓๘) และครอบที่พบในกรุมหเจดีย์วัดพระศรีสรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (จिरวธรณ ๒๕๕๒, ๖๑๗: ภษที่ ๔๔๕).

เถรวาท ภายใต้คณะสงฆ์มหาวิหารของลังกาทตามสมมติฐานของ พิริยะ ไกรฤกษ์ (๒๕๕๕, ๑๐๒) จึงมีความเป็นไปได้ที่สถูปจำลอง ทั้งสองแบบ รวมถึงรูปแบบการบรรจุพระบรมสารีริกษาคู่หน้าจะมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคตินิยมที่ได้รับมาจากคณะสงฆ์มหาวิหารของลังกา

สถูปจำลองชั้นที่ ๕ - ๗: สถูปทรงกองข้าวเปลือก ในคัมภีร์กฎปวงส์

สถูปจำลองชั้นที่ ๗ ทำจากหิน มีสภาพค่อนข้างชำรุด ฐานสูญหาย องค์ระฆังสี่กร่อน และยอดหลุดหายไป สภาพที่เหลือพอให้สันนิษฐานได้ว่าลักษณะคงใกล้เคียงกับสถูปจำลองชั้นที่ ๖ (ภาพที่ ๕) และสถูปจำลองชั้นที่ ๕ (ภาพที่ ๖) ซึ่งอยู่สภาพสมบูรณ์กว่า ลักษณะเป็นสถูปกลม ฐานและองค์ระฆังสร้างแยกออกจากกัน ประกอบด้วย ฐานบัวลูกแก้วอกไก่รองรับองค์ระฆังของสถูปที่สอบและเรียวเข้าหายอดจนดูเหมือนทรงกลมฟาง ยอดเป็นลวดบัวซ้อนกันสองชั้น ปลายปลียอดปักปัญญาศูลลักษณะอย่างวัชระทรงจำปาในศิลปะเขมร อันเป็นอิทธิพลตกค้างจากเขมรโบราณซึ่งมักปักปัญญาศูลโลหะบนยอดศิระของวิมานหรือโคปุระของปราสาท ซึ่งในที่นี้เปลี่ยนมาปักบนยอดของสถูปแทน แสดงถึงการรับเอารูปแบบจากศิลปะเขมรอันทรงอิทธิพลต่อศิลปะอยุธยาในช่วงแรกของการสถาปนาอาณาจักรอยู่ไม่น้อย

ภาพที่ ๕ สถูปจำลองชั้นที่ ๓ - ๗ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
พบในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา เรียงลำดับจาก
ซ้ายไปขวา ได้แก่ สถูปจำลองทำจากชิน สถูปจำลองทำจากสัมฤทธิ์
สถูปจำลองทำจากทองคำ สถูปจำลองทำจากศิลาสีดำขัดมัน และสถูปจำลอง
ทำจากไม้จันทน์ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ภาพที่ ๖ | สถูปจำลองทรงลอมฟาง (ชั้นที่ ๕) บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พบในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา
ทองคำ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา
(ที่มา: มุลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

พิริยะ ไกรฤกษ์ เคยให้ความเห็นเกี่ยวกับสถูปทรงนี้กับ ผู้เขียนเมื่อพุทธศักราช ๒๕๔๔ ขณะบันทึกภาพสถูปจำลองกลุ่มนี้ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ว่าดูจะคล้ายคลึงกับทรงสถูปของปยูที่เมืองศรีเกษตรในพม่า เช่น สถูปปะยา-จี (ภาพที่ ๗) และสถูปปะยา-มา (ภาพที่ ๘) ซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกลมฟางหรือลอมข้าว หากสถูปเหล่านี้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ น่าจะมีลักษณะใกล้เคียงกับสถูปที่สลักขึ้นบนแผ่นศิลาทรายปิดกรุคินป่าที่พบในศรีเกษตร (ภาพที่ ๙) ลักษณะของรูปทรงของสถูปที่สลักขึ้นบนแผ่นศิลาทรายปิดกรุคินป่า กล่าวคือ เป็นสถูปกลม มีองค์ระฆังเป็นทรงตั้งยี่ดสูงอย่างทรงกลมฟางหรือลอมข้าวและสอบเข้าที่ตอนบน องค์ระฆังตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมเหนือองค์ระฆังเป็นบัลลังก์สี่เหลี่ยมปักฉัตรซ้อนกัน ๕ ชั้นและธงทิว

อายุเวลาของสถูปในเมืองศรีเกษตรและแผ่นศิลาทรายปิดกรุคินป่าที่นักวิชาการกำหนดไว้อยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ (Guy 2014, 78 - 80: cat. 26) นับว่ายังห่างไกลกันมากกับอายุเวลาของสถูปจำลองที่พบในกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุ ที่สร้างขึ้นคราวเดียวกับการสถาปนาปรารังค์ประธานเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ จนไม่น่าจะมีอิทธิพลต่อการสร้างสถูปจำลองของอยุธยาได้ ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าทรวดทรงของสถูปจำลองกลุ่มนี้ทั้ง ๓ องค์ซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกลมฟาง อาจได้แรงบันดาลใจมาจากคัมภีร์ของลังกาที่แพร่เข้ามาพร้อมกับการประดิษฐานพุทธ

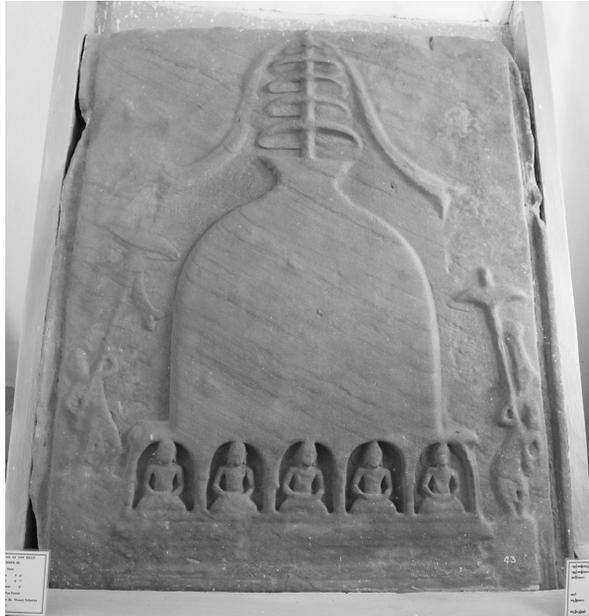
ศาสนาลังกาวงศ์ในอยุธยา โดยอนุมานจากข้อความที่ระบุไว้ไว้ใน
คัมภีร์กฎปวงส์ รจนาโดยพระวาจิสสรเถระเมื่อประมาณปลายพุทธ
ศตวรรษที่ ๑๘ - ต้น ๑๙ (วาจิสสรเถระ ๒๕๑๑, ข) ดังนี้

ภาพที่ ๗ สถูปปะยา-จี
เมืองศรีเกษตร ประเทศพม่า
ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ภาพที่ ๘ สถูปปะยา-มา
เมืองศรีเกษตร ประเทศพม่า
ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒

ภาพที่ ๙ สถูปของพระพุทธเจ้าห้าพระองค์
สลักบนแผ่นศิลาทรายปิดกรุคินป่า
เมืองศรีเกษตร ประเทศพม่า
ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒
พิพิธภัณฑ์เมืองศรีเกษตร ประเทศพม่า

คัมภีร์*กฎวงศ์* เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาในลังกาที่พรรณนาถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ นับตั้งแต่พระบรมสารีริกธาตุของพระอดีตพุทธะ ๒๔ พระองค์ รวมถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระศากยมุนีในชมพูทวีป โดยพระเจ้าอชาตศัตรูและพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อทำความไปสู่การประดิษฐานพุทธศาสนา และการเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากอินเดียไปยังลังกา ต่อมาจึงกล่าวถึงการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในลังกา และการสร้างสถูปสำคัญ ๒ องค์ในเมืองอนูราชปุระเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ คือ สถูปภูปาราม ในรัชกาลของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ (พุทธศักราช ๒๙๖ - ๓๓๖) และมหาสถูปวันเวลิเสยะ หรืออีกหลายชื่อที่รัตนมาลิกสถูปหรือสุวรรณมาลิกเจดีย์ ในรัชกาลของพระเจ้าทูลฐคามนีอภัย (พุทธศักราช ๔๔๒ - ๔๖๖)

ในภูปารามกถาของคัมภีร์*กฎวงศ์* พรรณนาถึงการสร้างสถูปภูปารามที่เมืองอนูราชปุระโดยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ตามความปรารถนาของพระมหินทเถระผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้นำพุทธศาสนามาประดิษฐานในลังกาทวีป เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งท่านได้มอบหมายให้สุมนสามเณร^๙ ทูลขอมา

---

^๙ สามเณรรูปนี้เป็นพระโอรสของพระนางสังฆมิตตา ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงมีศักดิ์เป็นพระราชนัดดา (หลานตา) ของพระเจ้าอโศกมหาราชด้วย.

จากพระเจ้าอโศกมหาราชที่เมืองปาตลีบุตรในชมพูทวีป พร้อมกับพระบรมสารีริกธาตุส่วนพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) เบื้องขวาจากพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (วาจิสสรเถระ ๒๕๑๑, ๕๖ - ๕๘) หลังทรงเลือกทำเลสร้างมหาสฤ๓ปซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของสฤ๓ปบริโศคเจติย์บรจจุम्मกรก ผ้ารัดประคดเอว และผ้าสรองน้ำฝนของพระอดีตพุทธะ ๓ องค์มาก่อนได้แล้ว พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะก็ตรัสถามพระมหินทเถระถึงรูปทรงสฤ๓ปที่จะทรงสร้างสฤ๓ป ท่านได้ถวายพระพรว่าควรก่อให้มีทรงเหมือน “กองข้าวเปลือก” (วาจิสสรเถระ ๒๕๑๑, ๖๐) (ดูรายละเอียดในตารางที่ ๑)

ในที่นี้ควรกล่าวด้วยว่าข้อความที่กล่าวถึงการสร้างสฤ๓ปฐุปารามให้มีรูปทรงอย่าง “กองข้าวเปลือก” ไม่ปรากฏในคัมภีร์มหาวงส์ ซึ่งพระมหานามเถระชาวลังกาประพันธ์ขึ้นเป็นภาษาบาลีประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ และ Wilhelm Geiger แปลภาษาจากภาษาสิงหลเป็นภาษาอังกฤษแต่อย่างใด (ดูรายละเอียดใน The Mahāvamsa 1912, 116 - 121) แต่กลับพบในคัมภีร์มหาวงส์ธาตาคมปริเณทที่ ๑๗ ฉบับแปลภาษาไทยโดยพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) เมื่อพุทธศักราช ๒๓๓๘ ตรงกับรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) แปลจนเสร็จสมบูรณ์ในเวลาต่อมา (มหานามเถระ ๒๕๓๔, ๒๓๓) (ดูการเปรียบเทียบในตารางที่ ๑) ข้อความที่เพิ่มมานี้พระยาธรรมปรีชาผู้แปลเรียบเรียงเป็นภาษาไทยน่าจะนำข้อมูลมา

จากคัมภีร์*ภูพวงส์* ดังพบว่ามีกรายกข้อความจากคัมภีร์ดังกล่าวและอีกหลายคัมภีร์ เข้ามาเสริมข้อความที่ไม่มีในคัมภีร์ *มหาวงส์* ฉบับแปลของท่าน อันเป็นการแปลแบบเสริมความมากกว่าจะเป็นการแปลตรงตามต้นฉบับแบบเดียวกับที่ Wilhelm Geiger แปล (รุ่งโรจน์ ๒๕๔๕, ๓๘๗, ๓๘๙) อย่างไรก็ดี แม้จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย แต่ผู้แปลคัมภีร์ทุกฉบับก็แปลความอย่างเดียวกันว่า สฎุปฎุปารามมีทรวดทรงดูจ “กองข้าวเปลือกหรือกองข้าว” (heap of paddy) เหมือนกัน (ดูข้อความที่เน้นไว้ในตารางที่ ๑)

สฎุปทรวงกองข้าวเปลือกเป็น ๑ ใน ๖ ของทรวดทรงสฎุปที่ได้รับการกล่าวอ้างเสมอว่ามาจากคัมภีร์โบราณของลังกา อันได้แก่ สฎุปทรวงระฆัง สฎุปทรวงหม้อน้ำ สฎุปทรวงฟองน้ำ สฎุปทรวงกองข้าว สฎุปทรวงดอกบัว และสฎุปทรวงอามลกะ (Paranavithana 1946, 27) (ลายเส้นที่ ๑) ในบรรดาสฎุปทั้ง ๖ ทรงนั้น สฎุปทรวงกองข้าวของสฎุปฎุปารามมีความเก่าแก่มากที่สุด แต่ก็ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าจะเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ เนื่องจากสภาพของสฎุปฎุปารามก่อนการบูรณะใหม่พุทธศักราช ๒๓๘๕ (Paranavithana 1946, 27) อยู่ในสภาพพังทลายจนไม่อาจสันนิษฐานรูปร่างเดิมได้อย่างชัดเจน และหลังจากบูรณะใหม่ก็กลายเป็นทรวงฟองน้ำตามสมัยนิยมของลังกาไปแล้วดังทุกวันนี้ ปัจจุบันตัวอย่างของสฎุปในประเทศศรีลังกาที่อาจเทียบได้กับทรวงกองข้าวเปลือกคงได้แก่ สฎุปโอมฎุฎูปปุวะ ทาง

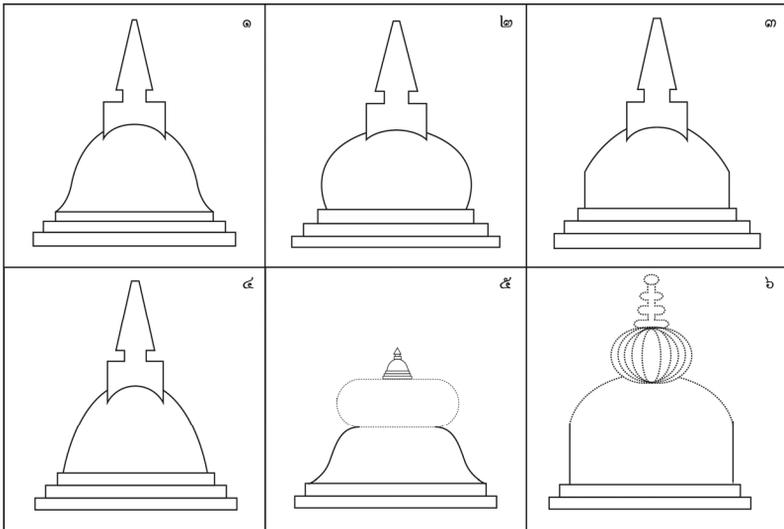
ทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองอนุรாதปุระ (Paranavitana 1946, 27: no.4) และสถูปเกลานิชะในวัดเกลานิชะราชามหาวิหาร ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองโคลัมโบ (Bullis 2005, 278) (ภาพที่ ๑๐)

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบข้อความที่กล่าวถึงการสร้าง
สถูปปูพารามระหว่างคัมภีร์ภูพวงส์ และคัมภีร์มหาวงส์

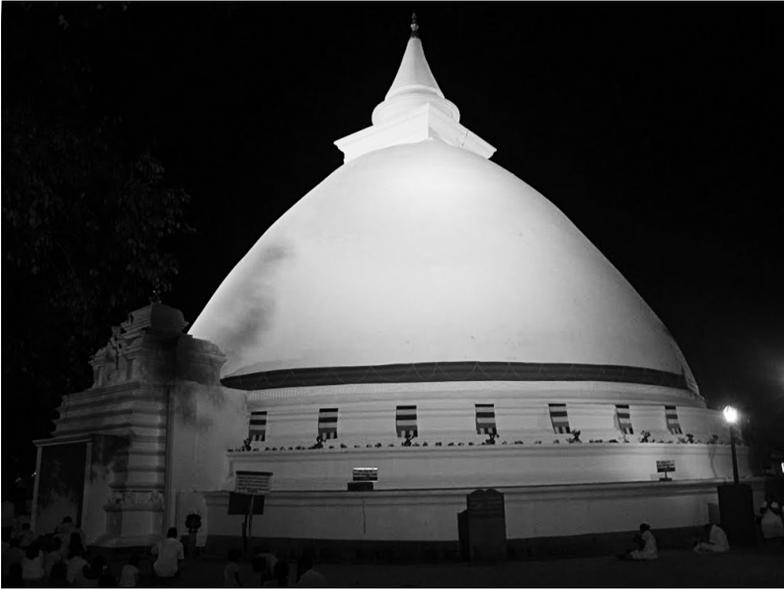
คัมภีร์	การเปรียบเทียบข้อความ
ภูพวงส์ ฉบับแปลของ กรมศิลปากร	“พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงตรัสถามพระเถระว่าจะ ก่อพระสถูปเช่นไร? ขอถวายพระพร ควรก่อให้ เหมือนกองข้าวเปลือก พระราชาก็โปรดให้ก่อพระ สถูปขึ้นประมาณเท่ากองดอกไม้ใหญ่ ๆ แล้วให้ กระทำสักการะใหญ่เพื่ออัญเชิญพระบรมธาตุลง” (วา จิสสรเถระ ๒๕๑๑, ๖๐)
ภูพวงส์ ฉบับแปลของ Stephen C. Berkwitz	“At that time the king asked the thera, ‘Reverend! Hoe shall I have the relic shrine built? ‘Lord! In the manner of a heap of paddy,’ he replied, ‘Very good, Reverend,’ and having thus assented, building the founda- tion as high as the knee [of the elephant], he showed great honor for the sake of estab- lishing the relic.” (Berkwitz 2007, 153)

คัมภีร์	การเปรียบเทียบข้อความ
มหาวงศ์ ฉบับแปล ของพระยาธรรมปรีชา และคณะ	“เมื่อบรมกษัตริย์ได้พูนที่อื่นจะก่อพระสถาปสำเร็จแล้ว จึงตรัสถามมหาเถระว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของพระยาธรรมปรีชา จะกระทำให้เหมือนด้วยสิ่งอันใดดี...พระมหาเถระถวายพระพรว่า ดูกรบรมบพิตรผู้ประเสริฐ สันฐานแห่งกองข้าวเปลือกนั้นฉันใด พระองค์จงให้ก่อพระสถาปให้มีสันฐานตั้งนั้น บรมกษัตริย์รับคำแห่งพระมหาเถระเจ้าว่าสาธุแล้ว ก็กระทำตามอธิบายแห่งพระผู้เป็นเจ้าของพระสถาปนั้นสูงขึ้นไปประมาณพอเสมอฐานดอกไม้อีกแล้ว ก็ปรารถนาที่จะเชิญพระบรมสารีริกธาตุลงบรรจุในวันอันเล่นการมโหรีสนพนั้น” (พระมหานามเถระ ๒๕๓๔, ๒๓๓)

หมายเหตุ: ข้อความเน้นเป็นของผู้เขียน

ลายเส้นที่ ๑ สถูปทรงลังกาทั้ง ๖ แบบ ได้แก่ ๑.ทรงระฆัง ๒.ทรงหม้อน้ำ
๓.ทรงพองน้ำ ๔.ทรงกองข้าวหรือลอมข้าว ๕.ทรงดอกบัว ๖.ทรงอามลกะ
(ที่มา: ออนไลน์)

ภาพที่ ๑๐ สตูปเกลานียะ วัดเกลานียรชามหาวิหาร
ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา
(ที่มา: ออนไลน์)

น่าสังเกตว่าสถูปทรงกองข้าวเปลือกของศรีลังกาได้ดัดแปลงรูปทรงจากกองข้าวแท้ ๆ ซึ่งมีรูปร่างเป็นทรงกรวยเตี้ย^{๑๐} ตามลักษณะการไหลของเมล็ดข้าว ให้มีทรวดทรงยึดขึ้นอีกเล็กน้อยจนดูคล้ายกองฟาง (ดู ลายเส้นที่ ๑) หรือที่ไทยเรียกสถูปแบบนี้ว่า “ทรงลอมฟาง” หรือ “ทรงลอมข้าว” ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกรวม ๆ กันว่า “ทรงลอมข้าวแลกองข้าวเปลือก” ลอมในที่นี้หมายถึง การรวมตะล่อมกันขึ้นไปให้เป็นจอม รวมถึงเรียกกองฟางหรือกองข้าวซึ่งมีลักษณะเช่นนั้นว่าลอม

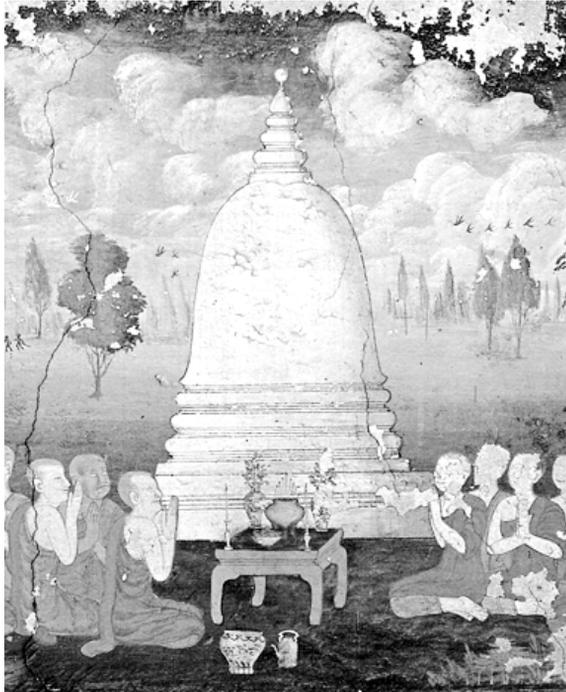
---

^{๑๐} Douglas Bullis (2005, 278) ให้บรรยายอธิบายว่าถึงที่มาของสถูปทรงกองข้าวว่าหลังจากเกี่ยวข้าวแล้วจะต้องนำข้าวไปแช่น้ำให้เปียกเสียก่อนเพื่อทำให้เมล็ดอ่อนนุ่มลง แกลบหรือเปลือกข้าวจะได้หลุดออกง่าย จากนั้นข้าวจะถูกเทลงในกระตุงรูปเกือกม้าที่เรียกว่ากุลละ (kulla) ลงบนพื้นรวมกันเป็นกองข้าวทรงกรวยเตี้ย และด้วยความที่ข้าวจะเปียกน้ำได้แค่ครั้งเดียว มิฉะนั้นอาจทำให้มันเน่าเสียได้ ชาวนาจึงต้องตั้งเสาที่กึ่งกลางของกองข้าวพร้อมกับกางร่มกันฝนให้ข้าว เช่นเดียวกันช่างผู้สร้างสถูปก็คงค่อย ๆ พัฒนาทรวดทรงของสถูปทรงกองข้าวด้วยวัสดุที่ต่างออกไป อย่างเช่น กองกรวด กองทรายซึ่งมีรูปทรงกรวยคล้ายกับกองข้าว สำหรับเสากัณฑ์ก็ช่วยป้องกันไม่ให้ฝนมาชะเอากรวดหรือทรายให้กระจัดกระจายไป ช่างก่อสร้างยังพัฒนาด้วยการวางก้อนอิฐหรือหินเป็นรูปวงกลมล้อมรอบกองทรายอีกสักชั้นหรือสองชั้น เมื่อเวลาผ่านไปกองทรายเตี้ย ๆ เหล่านี้ก็จะกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นสถูปไปในที่สุด.

ฟางหรือลอมข้าวด้วย ดังพระราชนิพนธ์ถึงลักษณะของพระปฐมเจดีย์องค์เดิมที่ได้เสด็จไปทรงนมัสการและทอดพระเนตรตั้งแต่นั้นเป็นพระภิกษุเมื่อพุทธศักราช ๒๓๗๔ ว่า “ชะรอยว่าเมื่อยอดพระมหาสถูปทำลายกระจายพังยับเยินไปแล้ว ผู้สัทธาสำหรับใหม่ไม่รู้จักพระสถูปเจดีย์ของโบราณแรกตั้งพระพุทธรูปศาสนาว่ามีบังคับให้ทำเป็นจอมเหมือนลอมข้าวแลกองข้าวเปลือก” มูลเหตุดังกล่าวทำให้ทรงเชื่อว่าพระปฐมเจดีย์องค์เดิม “เป็นองค์พระมหาสถูปเจดีย์ของโบราณแรกตั้งพระพุทธรูปศาสนา เหมือนเป็นอย่างเดียวกับพระสถูปารามเจดีย์ในกรุงอนุราชบุรีในเกาะสิงหลทวีป” เมื่อทรงปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์องค์ใหม่จึงเท่ากันได้ “คือนรูป” พระปฐมเจดีย์ให้เป็นสถูปทรงลังกา มีองค์ระฆังเป็นจอมเหมือนลอมฟางหรือลอมข้าวเหมือนเช่นสถูปรุ่นแรกของพุทธศาสนาในอินเดียและลังกาตามที่ทรงอนุมานจากคัมภีร์ของลังกานั้นเอง^{๑๑} (ดูรายละเอียดใน พิษญา ๒๕๕๗, ๕๒ - ๕๕)

---

^{๑๑} พระราชดำริดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นจากการสร้างปาสถเจดีย์หรือเจดีย์ศิลาของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ให้เป็นสถูปทรงลอมฟางหรือลอมข้าวลังกาหุ้มศิลาอ่อน ตามรอยพระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อทรงสร้างปาสถเจดีย์เหนือกรุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูทรงสร้างไว้ก่อนหน้านั้น ดังปรากฏใน *อรรถกถาหม่าหปรินิพพานสูตร* (ดูรายละเอียดใน พิษญา ๒๕๕๕, ๑๙๘).

ภาพที่ ๑๑ จิตรกรรมภาพพระสงฆ์นมัสการสถูปทรงลอมฟางหรือลอมข้าว
พระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร
ประมาณปลายรัชกาลที่ ๔ - ต้นรัชกาลที่ ๕

กรณีดังกล่าวอาจแสดงให้เห็นว่าความรับรู้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องทรวดทรงของสถูปปฐปารามในเมืองอนุราชปุระซึ่งเป็น “ทรงลอมข้าวแลกงข้าวเปลือก” คงเป็นข้อมูลที่ทรงได้รับมาจากคัมภีร์มหาวงศ์ อาจเป็นฉบับแปลของพระยาธรรมปรีชาและคณะก็ได้ หรือไม่ก็อาจจะทรงได้รับข้อมูลตรงจากคัมภีร์กฎ/วงส์ จึงมีน้ำหนักความเป็นไปได้ของที่มาเหมือนกันทั้งสองคัมภีร์ ตัวอย่างที่ดีของสถูปทรงดังกล่าวเห็นได้จากจิตรกรรมฝาผนังของพระอุโบสถวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ ๑๑) วัดขึ้นประมาณปลายรัชกาลที่ ๔ ถึงต้นรัชกาลที่ ๕ แสดงภาพพระสงฆ์กำลังนมัสการสถูปทาสีขาว ซึ่งมีองค์ระฆังเป็นทรงอย่างลอมฟางหรือลอมข้าว ตั้งบนมลัยเถาสามชั้น รองรับด้วยฐานบัวเหลี่ยม บัลลังก์เหลี่ยมรองรับปล้องโฉนสามชั้น และปลียอดสั้นปลายเป็นเม็ดน้ำค้าง ทรวดทรงของสถูปทรงลอมฟางหรือลอมข้าวนี้ นับว่าใกล้เคียงมากกับรูปทรงของสถูปจำลองชั้นที่ ๕ - ๗ จากกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุ เพียงสถูปจำลองของวัดมหาธาตุมียอดสั้นกว่า และปักด้วยปัญญาจุลบนยอดสุดแบบเดียวกับปราสาทเขมร

ด้วยเหตุนี้ จึงมีความเป็นไปได้ที่ผู้สร้างสถูปจำลองเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุคงเทียบเคียงรูปทรงของสถูปทรงกองข้าวเปลือกจากข้อความที่ระบุไว้ในคัมภีร์ของลังกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์กฎ/วงส์ แล้วนำมา

ปรับปรุงให้เป็นทรงกลมฟางหรือกลมข้าวตามความเหมาะสมมากกว่าจะนำรูปแบบมาจากสลูปลทรงเดียวกันนี้ในลังกาซึ่งในขณะนั้นไม่น่าจะมีตัวอย่างที่สมบูรณ์พอให้เห็นมากนัก

ภาพที่ ๑๒ สลูปลำลองทรงฟองน้ำ (ชั้นที่ ๔) บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พบในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา ศิลาสีดำขัดมัน ปลายยอดและปัญญาศูลทองคำ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (ที่มา: มุลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

ภาพที่ ๑๓ สลูปลำลองทรงฟองน้ำ (ชั้นที่ ๓) บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พบในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา ไม้จันทน์ ปลายยอดทองคำ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา (ที่มา: มุลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

ภาพที่ ๑๔ สตูปจำลองช้างล้อมทรงพองน้ำ สลักจากศิลา
บนลานประทักษิณของสตุปรุวันเวลิเสยะ
เมืองอนูราชปุระ ประเทศศรีลังกา

สถาปจำลองชั้นที่ ๓ - ๔: สถาปทรงพองน้ำ

ในคัมภีร์มหาวงส์ และคัมภีร์กฎปวงส์

สถาปจำลองชั้นที่ ๔ ทำจากศิลาสีดำขัดมัน (ภาพที่ ๑๒) ลักษณะเป็นสถาปทรงโอคว่ำ ประกอบด้วย ฐานไพทีกลมสูงรองรับ ฐานเขียงกลมสองชั้น เหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ คาดทับด้วยแผ่นทองคำ เป็นมัลลยรัตไว้ ถัดขึ้นไปอีกชั้นเป็นฐานเขียงกลมซ้อนลดหลั่นกันสองชั้นรองรับองค์ระฆังรูปโอคว่ำ บัลลังก์เป็นรูปหม้อปूरณมธุระทรงแบนทับบนบัวคว่ำ เหนือบัลลังก์เป็นที่ตั้งของปล้องไฉนสามชั้น ปลียอดเป็นทองคำเกลี้ยงประดับปัญญาจุลทองคำสำหรับสถาปจำลององค์ที่ ๓ มีลักษณะคล้ายกับสถาปจำลองชั้นที่ ๔ แต่องค์ระฆังมีรูปทรงคอดกว่า ปลียอดทำจากทองคำรูปกรวยแหลมไว้ปัญญาจุล (ภาพที่ ๑๓)

พิริยะ ไกรฤกษ์ (๒๕๕๕, ๑๐๒ - ๑๐๓) วิเคราะห์ว่าสถาปจำลองทั้ง ๒ องค์ดังกล่าวเป็นสถาปทรงลังกา ซึ่งอันที่จริงแล้วก็ยังคงชวนให้นึกถึง “สถาปทรงพองน้ำ” หรือเทียบได้กับกับทรงโอคว่ำของไทย สถาปทรงนี้พบได้เสมอในสถาปสมัยอนุราชปุระ (รุ่งโรจน์ ๒๕๕๖, ๑๐๗) ทั้งยังเป็น ๑ ใน ๖ ของทรงสถาปลังกาที่ได้รับความนิยมแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน (ดูลายเส้นที่ ๑) และเป็นรูปทรงของสถาปเพียงแบบเดียวที่ได้รับการกล่าวถึงในคัมภีร์มหาวงส์ ชาติคัพภวจิตปริเฉทที่ ๓๐ เมื่อพระเจ้าทุณฐคามนีอภัย (พุทธศักราช ๔๔๒ - ๔๖๖) ต้องพระราชประสงค์จะทรงสถาปนา “มหาสถาป” คือ มหา

สถูปรุวันเวลีเสยะ จึงตรัสถามนายช่างอิฐผู้มากความสามารถซึ่งรับอาสาคุมการก่อสร้างถึงรูปทรงของมหาสถูปที่กำลังเริ่มก่อสร้างว่าควรเป็นเช่นไร ขณะนั้นพระวิศวกรรมเข้าดลใจนายช่างให้นำถาดทองบรรจุน้ำมาวางขึ้นจนเกิดเป็นฟองน้ำอย่างก้อนแก้วผลึก แล้วกราบทูลต่อพระเจ้าทุณ्डฐคามนีอภัยว่าจะสร้างสถูปให้มีรูปทรงดุจฟองน้ำนั้นถวาย ดังปรากฏในคัมภีร์มหาวงส์ ฉบับแปลของ Wilhelm Geiger (*The Mahāvamsa* 1912, 199) และฉบับความเรียงของพระยาธรรมปรีชาและคณะ (มหานามเถระ ๒๕๓๔, ๓๕๙ - ๓๖๐) ตรงกันทั้งสองฉบับ (ดูการเปรียบเทียบในตารางที่ ๒)

นอกจากคัมภีร์มหาวงส์ แล้ว การสร้างมหาสถูป “ทรงฟองน้ำ” ของพระเจ้าทุณ्डฐคามนี ยังได้รับการกล่าวถึงในคัมภีร์ *กฐปวงส์* ซึ่งให้รายละเอียดไม่ต่างจากคัมภีร์มหาวงส์ มากนัก ดังปรากฏในคัมภีร์ *กฐปวงส์* ทั้งฉบับแปลภาษาไทยโดยกรมศิลปากร (วาจิสสรเถระ ๒๕๑๑, ๙๒) และฉบับแปลภาษาอังกฤษของ Stephen C. Berkwitz (Berkwitz 2007, 209) มีเนื้อความใกล้เคียงกันทั้งสองฉบับ นอกจากนี้ ยังพบเนื้อความแบบเดียวกันในคัมภีร์ *โลกทีปกสาร* ผลงานของพระสังฆราชเมฆังกร พระภิกษุชาวพม่าผู้เดินทางไปอุปสมบทและศึกษาพระธรรมในลังกาและเป็นพระอาจารย์ของพญาลีไทย (เมฆังกร ๒๕๔๙, (๔), ๑๑๒) ซึ่งคงได้นำเนื้อหาจากคัมภีร์มหาวงส์ หรือคัมภีร์ *กฐปวงส์* ที่เขียนขึ้นก่อนหน้าอีกทอดหนึ่ง (ดูการเปรียบเทียบในตารางที่ ๒) นำเสียดายที่

ไม่อาจตรวจสอบได้ว่ามหาสถูปรัตนveliเสยะองค์เดิมจะมีรูปร่างเป็น
ทรงพองน้ำตามที่สาธยายในคัมภีร์*มหาวงส์* และ*กฐปวงส์* หรือไม่
เพราะจากภาพถ่ายเก่าองค์ระฆังของสถูปพังทลายจนไม่เหลือเค้า
โครงให้คาดคะเนได้มากนัก แต่ก็คาดว่าน่าจะเป็นทรงพองน้ำแบบ
เดียวกับสถูปศิลาช้างล้อมทรงพองน้ำบนลานประทักษิณของมหา
สถูปรัตนveliเสยะ ซึ่งเชื่อว่าคงจำลองแบบมาจากมหาสถูปรัตนveli
เสยะ (ภาพที่ ๑๔)

ตารางที่ ๒ แสดงการเปรียบเทียบข้อความที่กล่าวถึงการสร้างมหา
สถูปวันเวลิเสยะ ระหว่างคัมภีร์มหาวงส์ และคัมภีร์ภูปวงส์

คัมภีร์	การเปรียบเทียบข้อความ
มหาวงส์ ฉบับแปล ของ Wilhelm Geiger	<i>“he questioned him saying: ‘In what form will thou make the cetiya?’ At that moment Vissakamma entered into (and possessed) him. When the master-builder had had a golden bowl filled with water, he took water in his hand and let it fall on the surface of the water. A great bubble rose up like unto a half-globe of crystal. He said: ‘Thus will I make it.’”</i> (The Mahāvamsa 1912, 199)
มหาวงส์ ฉบับแปล ของพระยา ธรรมปรีชา และคณะ	“แลพระมหาสถูปนั้น ท่านจะกระทำให้มีสัญญาณ ประการใด ขณะนั้นพระวิษณุกรรมเข้าดลใจนาย ช่าง จึงตักน้ำใส่ให้เต็มถาดทองแล้วเอามือวักขึ้น โตรก ยังฟองน้ำอันใหญ่เหมือนแก้วผลึกอัน เป็นแห่งให้บังเกิดขึ้น แล้วก็กราบทูลว่าจะทำ พระเจดีย์ให้เหมือนสัญญาณดังนี้ ตรัสว่าสาธุ ดี แล้ว” (มหานามเถระ ๒๕๓๔, ๓๕๙ - ๓๖๐)

คัมภีร์	การเปรียบเทียบข้อความ
ฐปวงส์ ฉบับแปล ของกรม ศิลปำกร	“แล้วตริศถำมอื่กวั เธอจะก่อให้ม้ทรวดทรงสัณฐำน อ่ย่ำงไร ? ในขณะน้ันพระวิสสุกรรมเทพบุตรจึงเข้ำดล ใจน่ำยข่ำงให้เออถำดทองค้ำตักน้ำมำ แล้วเออมือหนึ่ง ฟ่ำยน้ำข้ันแล้วโกรกลงบนผิวน้ำในถำดทองค้ำ ทำให้ น้ำเป็นฟองใหญ่เหมือกับแก้วก้อหนผลิก แล้ว กรำบทูลว่ำข่ำพระองค์จะก่ออ่ย่ำงน้ีพระเจ้าข่ำ พระองค์จึงตริศว่ำดีละ” (วำจิสสรเถระ ๒๕๑๑, ๙๒)
ฐปวงส์ ฉบับแปล ของ Stephen C. Berkwitz	“the king asked that brick mason, ‘Dear boy! How will you build the relic shrine?’ At that time the deity Viśvakarma, entering the body of the brick mason [āḍga āvēśava], hav- ing a gold bowl brought, filling it with water, taking some water in his hand, splashed it on the surface of the water in the bowl. At that moment a large water bubble like ball of crystal rose up. Then the brick mason an- nounced, ‘Lord! I will make the relic shrine round like this water bubble.’ King Gāmaṇu, who heard these words, becoming very happy, said ‘Very well!’” (Berkwitz 2007, 209)

คัมภีร์	การเปรียบเทียบข้อความ
โลกที่ปก สาร ฉบับแปล ของกรม ศิลปากร	“แล้วตรีศตามนายช่างนั้นว่า ‘ท่านจักรกระทำพระ เจดีย์นั้นมีสัณฐานอย่างไร’ ทันใดนั้น วิสสุกรรม เทพบุตรดลใจช่างนั้นตักน้ำใส่ถาดทองจนเต็ม แล้ว วิกน้ำขึ้นจากถาดทองด้วยฝ่ามือ แล้วโกรกลงบน หลังน้ำ ฟองน้ำขนาดใหญ่เช่นกับก้อนแก้วผลึก ปรากฏขึ้น ช่างนั้นกราบทูลว่า ‘ข้าพระองค์จัก กระทำพระเจดีย์มีสัณฐานเหมือนฟองน้ำ พระ เจ้าข้า’” (เมธังกร ๒๕๔๙, ๑๑๒)

หมายเหตุ: ข้อความเน้นเป็นของผู้เขียน

ภาพที่ ๑๕ สถูปจำลองทองคำ
ประดับอัญมณี ได้จากกรุปราสาท
ประธานวัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา
(ที่มา: มุลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

ภาพที่ ๑๖ สถูปจำลองสัมฤทธิ์ พบ
ใน จ.สุพรรณบุรี ประมาณครั้งแรก
พุทธศตวรรษที่ ๑๙ พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ พระนคร
(ที่มา: มุลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

น่าสังเกตว่าสถูปจำลองชั้นที่ ๓ - ๔ (ดูภาพที่ ๑๒ และ ๑๓) ยังมีความคล้ายคลึงเป็นอย่างมากกับสถูปจำลองทองคำประดับอัญมณีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุจากกรุปราสาทประธานวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ ๑๕) ซึ่งมีรูปทรงใกล้เคียงกับสถูปทรงลังกามาก ทั้งฐานบัวกลมรองรับองค์ระฆังกลม ซึ่งมีลักษณะคอด บัลลังก์กลมทรงหม้อน้ำปุณณฆฏักบนกลีบบัวคว่ำ ปล้องไฉนสองชั้น และปลียอดทรงกรวยแหลม ต่างกันเพียงสถูปลังกาแท้จะมีบัลลังก์สี่เหลี่ยมรองรับด้วยปล้องไฉนคว้นเป็นปล้อง ๆ แสดงถึงรูปแบบที่สืบทอดมาจากจากเจดีย์จำลองชั้นที่ ๓ - ๔ จากกรุปราสาทประธานวัดมหาธาตุ สำหรับสถูปมีบัลลังก์ทรงหม้อปุณณฆฏะเหล่านี้ น่าจะพัฒนาการสืบเนื่องมาจากสถูปจำลองของนิทายเถรวาทจากช่วงประมาณครึ่งแรกพุทธศตวรรษที่ ๑๙ พบที่จังหวัดสุพรรณบุรี (พิริยะ ๒๕๕๕, ๓๗๑) องค์ระฆังของสถูปเป็นที่ตั้งของหม้อน้ำปุณณฆฏะทับบนกลีบบัวคว่ำ ปลียอดทรงกรวยแหลมต่างฝาปิดหม้อ (ภาพที่ ๑๖) สันนิษฐานว่าคงได้รับอิทธิพลจากสถูปทรงหม้อน้ำปุณณฆฏะอันเป็นที่นิยมมากในกลุ่มมอญโบราณที่พบในประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง (พิริยะ ๒๕๕๕, ๗๒: ภาพที่ ๑.๕๐; ๓๓๗: ภาพที่ ๒.๓๔๕) ดังนั้น สถูปจำลองชั้นที่ ๓ - ๔ จากกรุปราสาทประธานวัดมหาธาตุและสถูปทองคำจากวัดราชบูรณะ จึงแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานกันระหว่างรูปแบบของสถูปมอญโบราณกับรูปทรงของสถูปทรงลังกาที่เข้ามาภายหลัง

กล่าวโดยสรุปก็คือ ในกรณีของสถูปอุปัฏฐากซึ่งคัมภีร์ระบุว่า มีรูปทรงเป็น “ทรงกองข้าวเปลือก” พบเฉพาะในคัมภีร์อุปัฏฐาก เท่านั้น ส่วนที่พบในคัมภีร์มหาวงส์ ฉบับแปลภาษาไทย น่าจะเป็น การคัดลอกเนื้อความมาจากคัมภีร์อุปัฏฐาก และคงเป็นแรงบันดาลใจ ให้ผู้สร้างนำไปใช้อ้างอิงในการสร้างสถูปจำลองบรรจุพระบรม สารีริกธาตุชั้นที่ ๕ - ๗ ของวัดมหาธาตุ ส่วนในกรณีของมหาสถูป รุวันเวลิเสยะซึ่งคัมภีร์กล่าวว่าเป็น “ทรงฟองน้ำ” พบได้ทั้งคัมภีร์ มหาวงส์ และคัมภีร์อุปัฏฐาก แต่เนื่องจากคัมภีร์มหาวงส์ เขียนขึ้น ก่อนจึงเป็นไปได้ที่คัมภีร์อุปัฏฐาก จะนำเนื้อหาดังกล่าวมาจากคัมภีร์ มหาวงส์ อีกทีหนึ่ง และเป็นแบบอย่างอ้างอิงให้ผู้สร้างนำไปใช้กับ สถูปจำลองชั้นที่ ๓ - ๔ ในกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุเช่นกัน

ภาพที่ ๑๗ สถูปจำลองศิลา
พบในกรุมหาสถูปประธานองค์
ตะวันออก วัดพระศรีสรรเพชญ์
จ.พระนครศรีอยุธยา
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
(ที่มา: มุลนิธิพิริยะ ไกรฤกษ์)

หนึ่ง เนื่องจากสถูปจำลองทั้งสองแบบจากกรุปรางค์ประธาน วัดมหาธาตุ มีองค์ประกอบบางอย่างต่างจากสถูปทรงลังกาแท้ ๆ ทั้งบัลลังก์ที่เป็นทรงหม้อปูลมัญจะแทนที่จะเป็นบัลลังก์เหลี่ยม และ ยอดเป็นทรงกรวยปักปัทมจตุลแทนที่จะเป็นปล้องไฉน จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าผู้สร้างอาจไม่เคยเห็นสถูปทรงลังกาแบบดังกล่าวมาก่อน แต่ใช้การอนุมานจากข้อความของคัมภีร์มหาวงศ์ และคัมภีร์กฎปวงส์ ที่น่าจะเข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ ก่อนการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไม่ถึงครึ่งศตวรรษ เพราะจะเห็นได้ว่าสถูปทรงลังกาที่สร้างขึ้นภายหลัง เช่น สถูปจำลองศิลาจากกรมมหาเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ ๑๗) ก็มีลักษณะเป็นสถูปทรงลังกาที่รู้จักคุ้นเคยกันมากกว่าสถูปจำลองจากกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุกับพุทธศาสนาลังกาวงศ์

การสร้างปรางค์ประธานของวัดมหาธาตุเป็นการเปลี่ยนแปลงคตินิยมอย่างใหม่ จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับพระพุทธรูป เช่น การสร้างพระเจ้าแพนงเชิง (พนัญเชิง) ในพุทธศักราช ๑๘๖๗ หรือก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการเมื่อพุทธศักราช ๑๘๘๓ เป็นเวลา ๒๖ ปี พระพุทธรูปขนาดใหญ่ตั้งอยู่กลางแจ้งเป็นประธานของเมือง (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐ) ๒๕๔๗, ๓) หรือพระพุทธรูปประธานที่

คงเคยประดิษฐานในปรางค์ประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี ซึ่งสร้างขึ้นก่อนหน้านั้นเกือบศตวรรษ เปลี่ยนมาเป็น การประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแทน ความเปลี่ยนแปลงคตินิยม ดังกล่าว แสดงถึงการเลือกรับเอาพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ของคณะ สงฆ์มหาวิหาร เข้ามาแทนที่นิกายเถรวาทก่อนหน้านั้น ซึ่งเป็น นิกายเถรวาทที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากลังกา แต่มีศูนย์กลางอยู่ที่ละโว้ หรือลพบุรี^{๑๒} นับเป็นการประกาศตนเป็นศูนย์กลางทางการเมือง และพุทธศาสนาแห่งใหม่ของอยุธยาแทนที่ละโว้ไปพร้อมกันด้วย คติลังกาวงศ์ยังสะท้อนให้เห็นจากคตินิยมในการบูชาพระบรม สารีริกธาตุ และการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุปรางค์ประธาน วัดมหาธาตุของอยุธยาด้วย ดังต่อไปนี้

แนวคิดการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในสฎูปหรือผอบซ้อนชั้น เช่นในกรุปรางค์ประธานวัดมหาธาตุได้รับการอ้างอิงไว้ในหลาย คัมภีร์ด้วยกัน ที่สำคัญ ได้แก่ *อรรถกถามหาปรินิพพานสูตร* แต่ง ขึ้นเพื่ออธิบายความของ*มหาปรินิพพานสูตร* ในพระสุตตันตปิฎก

---

^{๑๒} นิกายเถรวาทกลุ่มนี้รับเอาคตินิยมบางประการจากลัทธิมหายานและ ดันตรยานมาผสมผสานเป็นของตนเอง จึงมีความแตกต่างจากคณะสงฆ์ ลังกาวงศ์ที่ได้รับอิทธิพลจากคณะสงฆ์มหาวิหารในลังกา และคงเป็นคณะ สงฆ์หรือนิกายเดียวกับที่ปรากฏในจารึกศาลสูง จังหวัดลพบุรี พุทธศักราช ๑๕๖๘ ว่า “มหายานสฎวิระ” (ดูรายละเอียดใน พิริยะะ ๒๕๕๕, ๓๔๓).

กล่าวถึงในชาตฤๅนปุๅชาวัๅณณา ตอนสุดท้ายของ*อรรๅกๅถา*มหา*ปริๅนิพๅนาสูๅตรา* ซึ่งเพิ่มเติมเนื้อความที่ไม่มีใน*มหาปริๅนิพๅนาสูๅตรา* เมื่อพระเจ้าอๅชาตๅตๅตๅรๅทรงบรๅรๅจๅพระบรๅมๅสารีๅริๅกๅชาตๅไว้ในสถๅปๅกรๅง ราชๅถๅตามคๅมกราบๅทูลของพระมหาๅกๅสๅปะเถระ ด้วยการบรๅรๅจๅไว้ในดินลี้ๅกถึง ๘๐ ๅศๅก (ประมาณ ๔๐ เมตร) แล้วทรงบรๅรๅจๅพระบรๅมๅสารีๅริๅกๅชาตๅไว้ในผๅบที่ทรงสรๅงขึ้นชๅนกันไว้ๅอย่างละ ๘ ชั้นๅอย่างพิๅสๅดา (อรรๅกๅถา*มหาปริๅนิพๅนาสูๅตรา* ๒๕๔๕, ๅอนไลน์) จนได้ๅรับ การนำๅไปๅสาๅธๅยาไว้ๅคๅมๅภีๅร์ในชั้นๅหลังๅอยู่ๅเสมอ ไม่วาๅจะเป็นๅอย่าง คๅมๅภีๅร์*ภูๅวๅงส์* และ*ปๅฐๅมๅสมๅโพๅธิๅกๅ* (ปรๅมาณๅชิตๅชิๅโนรๅส ๒๕๓๗, ๔๘๘ - ๔๘๙) (ดูๅการๅเปๅรียๅบๅเทียๅบในๅตารางที่ ๓)

ผู้ๅเขียนๅเห็นวาๅ*อรรๅกๅถา*มหา*ปริๅนิพๅนาสูๅตรา* น่าจะเขียนๅขึ้นที่ ลังๅกา โดยๅอนุๅมานๅจากๅข้อความๅตอนที่พระมหาๅกๅสๅปะ กล่าวๅถึง ลังๅกาว่า “อันๅธๅรายๅของพระบรๅมๅชาๅตๅเหล่านั้นไม่มี ๅตๅอไปๅในๅนาๅคๅ ๅกาล คนๅทั้งๅหลายๅจๅกๅเก็บๅไว้ในพระมหาๅเจๅตียีๅในๅมหาๅวิหารๅลังๅกาๅที่ๅวิๅปๅ ดๅงนี้” รวมถึงๅข้อความๅที่กล่าวๅถึงๅสถๅปๅๅปๅรามๅในๅเมืองๅอนุๅราชๅปุๅระ ๅข้อความๅที่กล่าวๅเปๅรียๅบๅสถๅปๅแกๅวลีๅกๅบรๅรๅจๅพระบรๅมๅสารีๅริๅกๅชาๅของ มหาๅสถๅปๅรุๅวันๅเวลีๅเสๅยะวาๅ มีๅขนาดๅเทๅาๅสถๅปๅๅปๅรามๅ และๅข้อความๅปิด ๅท้ายๅอรรๅกๅถาๅก็กล่าวๅในๅทำๅนองวาๅ พระเถระๅชาวๅสิงๅหลๅทๅวิๅปๅเป็นๅผู้ ๅนิๅพนๅ (อรรๅกๅถา*มหาปริๅนิพๅนาสูๅตรา* ๒๕๔๕, ๅอนไลน์) ๅตๅมาๅจึง ๅได้ๅรับการๅถ่ายๅทอดๅไปยังๅคๅมๅภีๅร์ๅรุ่งๅหลังๅอย่างๅคๅมๅภีๅร์*ภูๅวๅงส์* หรือพระ *ปๅฐๅมๅสมๅโพๅธิๅกๅ* (จิๅรๅวๅรๅณ ๒๕๕๒, ๑๕)

ตารางที่ ๓ แสดงการเปรียบเทียบข้อความที่กล่าวถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุระหว่างอรรถกถาหาปรินิพพานสูตร และคัมภีร์ฎุฎุฎุ

คัมภีร์	การเปรียบเทียบข้อความ
อรรถกถาหาปรินิพพานสูตร	“ครั้งนั้นพระราชาใส่พระบรมธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้าไว้ในผอบจันทน์เหลือง ทรงใส่ผอบจันทน์เหลืองเมฆนั้นลงในผอบจันทน์เหลืองอีกใบหนึ่ง แล้วทรงใส่ผอบจันทน์เหลืองเมฆนั้น ลงในผอบจันทน์เหลืองอีกใบหนึ่ง ดังกล่าวมาจะนี้เป็นอันทรงรวมผอบ ๘ ใบไว้ในใบเดียวกัน ด้วยอุบายอย่างนั้นแล ทรงใส่ผอบทั้ง ๘ ผอบนั้นลงในพระสฎุฎุจันทน์เหลือง ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุจันทน์เหลืองทั้ง ๘ สฎุฎุลงในผอบจันทน์แดงทั้ง ๘ ผอบ ทรงใส่ผอบจันทน์แดงทั้ง ๘ ผอบลงในพระสฎุฎุจันทน์แดง ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุจันทน์แดงทั้ง ๘ สฎุฎุลงในผอบจันทน์แดง ๘ ผอบ ทรงใส่ผอบจันทน์แดงทั้ง ๘ ผอบลงในสฎุฎุปงา ๘ สฎุฎุ แล้วทรงใส่สฎุฎุปงาทั้ง ๘ สฎุฎุลงในผอบรัตนะล้วน ๘ ผอบ ทรงใส่ผอบรัตนะล้วน ๘ ผอบลงในสฎุฎุรัตนะล้วน ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุรัตนะล้วน ๘ สฎุฎุลงในผอบทองคำ ๘ ผอบ ทรงใส่ผอบทองคำ ๘ ผอบลงในสฎุฎุทองคำ ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุทองคำ ๘ สฎุฎุลงในผอบเงิน ๘ ผอบ ทรงใส่ผอบเงิน ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุเงิน ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุเงิน ๘ สฎุฎุลงในผอบมณี ๘ ผอบ ทรงใส่ผอบมณี ๘ ผอบลงในสฎุฎุมณี ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุมณี ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุทับทิม ๘ ผอบ แล้วทรงใส่ผอบทับทิมลงในสฎุฎุทับทิม ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุทับทิม ๘ สฎุฎุลงในผอบแก้วลาย ๘ ผอบ แล้วทรงใส่ผอบแก้วลาย ๘ ผอบลงในสฎุฎุแก้วลาย ๘ สฎุฎุ ทรงใส่สฎุฎุแก้วลาย ๘ สฎุฎุลงในผอบแก้วผลึก ๘ ผอบ แล้วทรงใส่ผอบแก้วผลึกลงในสฎุฎุแก้วผลึก ๘ สฎุฎุ เจดีย์แก้วผลึกมีก้อนเจดีย์ทั้งหมดถือเอาเป็นประมาณแห่งเจดีย์ในฎุฎุฎุฎุ” (อรรถกถาหาปรินิพพานสูตร ๒๕๔๕, ออเนลัน)

น่าสนใจว่าลำดับของการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในสถูปจำลองซึ่งสร้างด้วยวัสดุต่างกัน ทั้งสถูปจำลองทำจากไม้จันทน์แดง สถูปจำลองทองคำ หรือแม้แต่ผอบประดับอัญมณี น่าจะดำเนินตามรอยอรรถกถา *มหาปริณีพพานสูตร* หรือคัมภีร์รุ่นหลังที่อ้างอิงมาเท่าที่สามารถจะทำได้ในความเป็นจริง ตัวอย่างเดียวกันนี้ยังพบในการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ กรุมหาสถูปประธานของวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซ้อนกันในรอบและเจดีย์จำลองทรงลังกาด้วยวัสดุต่างกันทั้งหมด ๗ ชั้น รวมไปถึงการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่กล่าวถึงในจารึกของมหาเสนาบดีอนันตสุระ พุทธศักราช ๑๗๖๖ พบบริเวณกลุ่มสถูปเหลี่ยมหน้าในเมืองพุกามของพม่า ภายในสถูปจำลองและผอบที่สร้างด้วยวัสดุต่างกันถึง ๙ ชั้น คือ สถูปศิลา ผอบสัมฤทธิ์ ผอบงา ผอบทองคำประดับอัญมณี ผอบเงิน ผอบทองคำ ผอบไม้จันทน์แดง ผอบแก้วผลึก และผอบไม้จันทน์ซึ่งอยู่ชั้นในสุดบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพม่า (ดูรายละเอียดใน จีราวรรณ ๒๕๕๒, ๘๕)

การให้ความสำคัญกับพระบรมสารีริกธาตุเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ซึ่งให้ความสำคัญกับการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ การปลุกและบูชาต้นพระศรีมหาโพธิ์ ตามอย่างต้นพระศรีมหาโพธิ์ในเมืองอนูราชปุระ หรือสร้างรอยพระพุทธรูปตามแบบอย่างรอยพระพุทธรูปทบหนยอดเขาสุมนภูฏที่ลังกา ดังปรากฏในจารึกสุโขทัยหลายหลัก ยิ่งเป็นพระบรมสารีริกธาตุจากลังกาแล้ว

ก็ยังได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูง พระบรมสารีริกธาตุซึ่งพญาลิไทยทรงบรรจุไว้ที่นครชุมก็ได้รับการอวดอ้างว่าเป็น “พระมหาธาตุอันนี้ใช้ธาตุอันสามัญ คือพระธาตุแท้จริงแล เอาลูกแต้ลังกาทวีปพูน มาตาย” (กรมศิลปากร ๒๕๔๗, ๕๙) การบูชาพระบรมสารีริกธาตุยังมาพร้อมกับความเชื่อในคติ “ปัญจอันตรธาน”

ปัญจอันตรธาน คือ ลางบอกเหตุที่จะแสดงถึงความเสื่อมสูญไปของพุทธศาสนา ๕ ประการ คติดังกล่าวมีพัฒนาการมาตั้งแต่ช่วงประมาณครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ตั้งแต่การรจนาคัมภีร์ *มนोरุปรุณี* ของพระพุทธโฆสาจารย์ ผู้เป็นพระอรธกถาจารย์รูปสำคัญยิ่งของฝ่ายมหาวิหาร (ดูรายละเอียดใน สิทธารถ ๒๕๕๔, ๒๙ - ๓๗) ผสมผสานกับความเชื่อของนิกายเถรวาทในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เชื่อว่าพุทธศาสนาจะถึงกาลแตกดับเมื่อครบปีที่ ๕๐๐๐ หลังพุทธปรินิพพาน จนไม่มีผู้ใดรู้จักอีกต่อไปซึ่งกรณีหลังไม่พบในคัมภีร์ของลังกา (สิทธารถ ๒๕๕๔, ๕๕ - ๕๖)

คติปัญจอันตรธานปรากฏครั้งแรกในประเทศไทยในจารึกหลักที่ ๓ จารึกนครชุม พุทธศักราช ๑๙๐๐ พบที่วัดพระบรมธาตุนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร และที่รู้จักกันแพร่หลายในอันตรธานปริวรรต ปริเฉทที่ ๒๙ ของ *ปฐมสมโพธิกถา* พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (๒๕๓๗, ๕๑๕ - ๕๒๔; และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน กัลยาณสิทธิวัฒน์ ๒๕๕๒, ๓๐๓ - ๓๐๗) ปัญจอันตรธานทั้ง ๕ มีดังต่อไปนี้

๑. *ปริยัตินันทรธาน* คือ การเสีอมสฺญแห่งพระปริยัติ อันได้แก่ พระไตรปิฎกทั้งสาม ตามลำดับพระอภิธรรมปิฎกจะเสีอมก่อนจากยอต โดยมหาปิฎฐานจะเสีอมเป็นอันดับแรกจนหมดทั้ง ๗ คัมภีร์ ตามมาด้วยพระสุตันตปิฎก ซึ่งจะเริ่มเสีอมจากชาดกที่จะเสีอมเป็นชาดกแรก คือ เวสสันดรชาดก จนกระทั่งพระวินัยปิฎกเสีอมลงเป็นปิฎกสุดท้าย ดังข้อความจากจารีกนครชุมว่า “พระปิฎกไตรนี้จักหายแล หากคนจักรู้แทแลมิได้เลย ยังมีคนรู้คั่นสเล็ก สน้อยไชรั ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่าพระมหาชาติ หากคนสวดแลมิได้เลย ธรรมชาดกอันอื่นไชรั มีต้นหาปลายมิได้ มีปลายหาต้นมิได้ จำพวกพระอภิธรรมไชรั พระปิฎฐานและพระยมก ก็จักหาย” (กรมศิลปากร ๒๕๔๗, ๖๑)

๒. *ปฏิบัติอันทรธาน* คือ การเสีอมสฺญแห่งการปฏิบัติของพระภิกษุ ในระยะแรกก็ยังคงรักษาอยู่แต่ศีล ๕ นานเข้าก็พากันละเลยจนล่วงละเมิดอาบัติน้อยใหญ่หมดสิ้นความเป็นพระภิกษุ ดังจารีกวัตนครชุมอธิบายไว้ว่า “ฝูงภิกษุสงฆ์อันจำศีลคงสิกขาบทสี่อันยังมีสิกขาบทอันหนักหนาหามิได้เลย” (กรมศิลปากร ๒๕๔๗, ๖๒)

๓. *ปฏิเวธอันทรธาน* คือ การเสีอมสฺญแห่งการรู้แจ้งซึ่งพระนิพพาน พระอรธกถาจารย์กล่าวว่า หากยังมีพระอรหันต์อยู่ในโลก หรืออย่างน้อยเป็นพระโสดาบัน การรู้แจ้งแห่งพระนิพพานก็จะไม่เสีอมสฺญ แต่ถ้าไม่มีผู้ใดบรรลุมแมเพียงพระโสดาบัน ก็ได้ชื่อว่า

ใกล้ถึงกาลปฏิเวธอันตรธาน

๔. **ลิงคอันตรธาน** คือ การเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ ด้วยพระภิกษุมีปฏิปทาไม่นำเลื่อมใส จนกระทั่งละทิ้งบริขารและไตรจีวรเหลือเพียงเศษผ้าเหลืองน้อยชิ้นห้อยคอไว้ ดังพุทธพยากรณ์ที่มีต่อพระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ ในอนาคตกาล จะหาภิกษุผู้ทรงไว้ซึ่งจีวรมิได้ จะมีก็แต่โคตรภูสงฆ์ คือ พระสงฆ์รุ่นสุดท้ายในพุทธศาสนา ผู้มีผ้ากาสาหวดพัสดุ์ผูกที่ข้อมือหรือห้อยอยู่ที่คอ หาศีลาจารวัตรมิได้” (ดู กัลยาณสิทธิวัฒน์ ๒๕๕๒, ๓๐๖) จาริกนครชุมก็พูดไว้ในเชิงเหน็บแนมว่า “อันว่าฝูงชู้จักทรงผ้าจีวรหามิได้เลย เเท่ายังมีผ้าเหลืองน้อยหนึ่งเหน็บในหู” (กรมศิลปากร ๒๕๔๗, ๖๒)

๕. **ชาติอันตรธาน** คือ การเสื่อมสูญแห่งพระบรมสารีริกธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุนิพพาน นับเป็นอันตรธานสุดท้ายที่จะเกิดขึ้นเมื่อพุทธศักราชถึง ๕๐๐๐ ถัวัน การณ์นี้จะเกิดขึ้นเมื่อพระบรมสารีริกธาตุอันประดิษฐานอยู่ตามที่ต่าง ๆ หาผู้บูชาไม่ได้เลย จากนั้น “พระธาตุทั้งหลายอันมีในแผ่นดินนี้ก็ดี ในเทพโลกก็ดี ในนาคโลกก็ดี เหาะไปกลางหาว และไปประชุมกันในลังกาทวีป เข้าอยู่ในกลวงรัตนมาลิกมหาสถูป (มหาสถูปวันเวลิเสยะ - ผู้เขียน) แล้วจึงจักเหาะไปอยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่พระพุทธเป็นเจ้าตรัสแก่สรรพเขตอุทยานเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อก่อนอัน จึงจักกาลไฟไหม้พระธาตุทั้งอันสิ้นแลเปลวพุ่งขึ้นคองพรหมโลก ศาสนาพระพุทธจักสิ้นในวันดังกล่าวอันแล” (กรมศิลปากร ๒๕๔๗, ๖๒ - ๖๓)

ทั้งนี้ จารึกนครชุมยังพยากรณ์ถึงอันตรายนานในกรณีต่าง ๆ ว่าจะเกิดขึ้นทุก ๑,๐๐๐ ปี หลังจากพุทธปรินิพพาน กล่าวคือ พุทธศักราช ๒๐๐๐ เกิดภัยอันตรายนาน พุทธศักราช ๓๐๐๐ เกิดปฏิบัติอันตรายนาน พุทธศักราช ๔๐๐๐ เกิดสิ่งอันตรายนาน และ พุทธศักราช ๕๐๐๐ เกิดธาตุอันตรายนาน ส่วนในพุทธศักราช ๑๐๐๐ ก็ควรได้แก่ปฏิเวธอันตรายนาน (สิทธารถ ๒๕๕๔, ๖๕) ในกรณีของธาตุอันตรายนานหากยังมีพุทธศาสนิกชนยังคงบูชาพระบรมสารีริกธาตุอยู่ ก็อาจช่วยชะลอไม่ให้เกิดการเสื่อมสูญเร็วกว่ากำหนดได้ และแม้ว่าสฎปหรือปรารังค์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุจะพังทลายลงมาหรือไร้ผู้ดูแลรักษา หากภายหลังผู้มีจิตศรัทธาได้ขุดพระบรมสารีริกธาตุขึ้นมาปฏิบัติบูชาอีกครั้ง ก็ยังนับว่าพุทธศาสนาไม่ต้องขยับเข้าใกล้ปัญจอันตรายนานเข้าไปอีก

ด้วยเหตุนี้ การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในกรุปรารังค์ประธานวัดมหาธาตุลึกลงไปในพื้นปรารังค์กว่า ๑๗ เมตร นอกจากจะแสดงถึงกรรมวิธีโบราณของการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พุทธศาสนาภายใต้คณะสงฆ์มหาวีหารของลังกาแล้ว ยังอาจแสดงถึงแนวคิดในการป้องกันพระบรมสารีริกธาตุตามคติปัญจอันตรายนาน โดยพิทักษ์รักษาพระบรมสารีริกธาตุให้ปลอดภัยในส่วนที่ลึกที่สุดของปรารังค์ประธานหรือสฎป และผนึกไว้ในกรูอย่างแน่นหนาและซับซ้อนก็เป็นได้

สรุปความ

แม้จะไม่มีหลักฐานลายลักษณ์อักษรทั้งในรูปของจารึกและพระราชพงศาวดารที่จะมาสนับสนุนการประดิษฐ์านพุทธศาสนา ลังกาวงศ์ในอยุธยาในช่วงระยะเวลาของการสถาปนาปรางค์ ประชานวัตมหาธาตุ แต่ก่อนหน้าการสถาปนากรุงศรีอยุธยาไม่นานนักก็เริ่มมีกระแสลังkawงศ์นิยมเผยแผ่เข้ามาจากเมืองมอญกันแล้ว นับตั้งแต่คณะสงฆ์มอญกลุ่มหนึ่งได้เดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัย ในสำนักอุทุมพรคีรีมหาวิหารที่เมืองโปลนนารวะ ฝ่ายอรัญวาสีของ คณะสงฆ์มหาวิหาร ระหว่างพุทธศักราช ๑๘๖๓ - ๑๘๗๓ เมื่อเดินทางกลับในปีต่อมา แกนนำคือพระมหาเถรอุทุมพรบุปผามหา สามี ชาวลังกา ได้ก่อตั้งสำนักอรัญวาสีของท่านขึ้นที่เมืองพันหรือ เมาะลำไยในรัชมอญของพม่า สำนักศิษย์ชาวสุโขทัย ๒ รูป คือ พระ สุมนเถระและพระอโนมทัสสี ที่เคยศึกษาพระธรรมในอยุธยาได้ อุปสมบทใหม่และศึกษาพระธรรมที่เมืองพัน ได้เดินทางกลับไปเผยแผ่พุทธศาสนาที่สุโขทัย ในเวลาใกล้เคียงกันเจ้าศรีศรัทธาผู้ได้รับการกล่าวถึงในจารึกหลักที่ ๒ วัดศรีชุม ก็เสด็จจาริกจากสุโขทัยไป แสวงบุญในอินเดียได้และลังกา และได้รับการอุปสมบทใหม่ในคณะ สงฆ์มหาวิหารเป็นพระมหาสามี

ต่อมาพระสุมนเถระและพระอโนมทัสสีได้เดินทางกลับไปยัง เมืองพันอีกครั้ง พร้อมนำพระภิกษุอีก ๘ รูปเข้ารับการอุปสมบท ใหม่ ในครั้งนี้ทั้งสองท่านได้รับการแต่งตั้งจากพระมหาเถรอุทุมพร

ให้เป็นพระมหาเถระ พร้อมได้รับคำแนะนำให้เผยแพร่พุทธศาสนาที่
สุโขทัยแทนจะอยู่ในเมืองมอญ เมื่อเดินทางกลับพระอโณมทัสสีได้
จำพรรษาที่วัดป่าแดง ศรีสัชชาลัย ของพญาลิไทย ส่วนพระสุมน
เถระได้จำพรรษาที่วัดปามะม่วง ซึ่งพญาลิไทยทรงสร้างใน
พุทธศักราช ๑๙๐๕ พระภิกษุที่เหลืออีก ๘ รูปได้แยกย้ายกระจาย
กันเผยแพร่คำสอนของสำนักอริยวาสีจากเมืองพินที่อยู่ชยา หลวง
พระบาง น่าน และพิษณุโลก (ดูรายละเอียดใน พิริยะ ๒๕๕๑,
๑๕๗) จึงมีความเป็นไปได้เช่นกันที่พระภิกษุจำนวนหนึ่งจาก
ทั้งหมด ๘ รูปนั้น คงตั้งหลักเผยแพร่พุทธศาสนาถึงกวางตุ้งภายใต้
คณะสงฆ์มหาวิหารในอยุธยาในช่วงเริ่มพุทธศตวรรษใหม่ กระทั่ง
ไม่นานนักก็คงได้รับพระราชูปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์อยุธยา ไม่
แน่ว่าหนึ่งในคณะสงฆ์ต่อมากงได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาเถร
ธรรมกัลยาณผู้ร่วมกันกับสมเด็จพระบรมราชาธิราช (ขุนหลวงพะ
งั่ว) สถาปนาปรางค์มหาธาตุใจกลางเมืองเพื่อบรรจุพระบรม
สารีริกธาตุ ตามคตินิยมของลังกาที่ให้ความสำคัญกับพระบรม
สารีริกธาตุ ซึ่งยังเป็นส่วนหนึ่งของคติความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธาน
ด้วย

แม้ภายนอกของปรางค์ประธานวัดมหาธาตุจะยังคงรูปแบบ
ของสถาปัตยกรรมที่สืบทอดมาจากเขมรโบราณ แต่ลึกลงไปจาก
พื้นปรางค์ถึงระดับพื้นดินเดิม ๑๗ เมตร กรรมวิธีการบรรจุพระบรม
สารีริกธาตุกระทำขึ้นอย่างซับซ้อน ภายในสถูปจำลองทำด้วยวัสดุ

ต่างกันถึง ๗ ชั้น ตามแบบอย่างที่สาธยายไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์ *อรรถกถาหาปรินิพพานสูตร* และ *คัมภีร์กุปวงส์* ผลงานนิพนธ์ของเถรจารย์ภายใต้คณะสงฆ์มหาวิหารในลังกา เช่นเดียวกับทรวดทรงของสถูปจำลองที่บรรจุซ้อนชั้นกัน อันได้แก่ สถูปจำลองทรงก่องข้าวหรือลอมข้าวและสถูปจำลองทรงพองน้ำ ก็สะท้อนให้เห็นถึงคตินิยมที่ส่งผ่านมาจากคัมภีร์พุทธศาสนาสำคัญของลังกา ทั้ง *คัมภีร์มหาวงส์* และ *คัมภีร์กุปวงส์*

อนึ่ง ด้วยความที่สถูปจำลองเหล่านี้มีรูปร่างหน้าตาไม่เหมือนสถูปทรงลังกาในสมัยต่อมามากนัก โดยเฉพาะสถูปทรงก่องข้าวหรือลอมข้าวที่คงขาดช่วงพัฒนาการไปนานแล้ว จะมีความเป็นไปได้หรือไม่ว่าความรู้ที่มีต่อสถูปทรงลังกาของพระภิกษุสงฆ์รวมทั้งพุทธศาสนิกชนในดินแดนประเทศไทยปัจจุบันในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อาจเกิดขึ้นโดยผ่านคัมภีร์ของลังกาแทนที่จะเป็นความรู้จากประสบการณ์ตรง เพราะพระเถระที่นำคติลังกาวงศ์ในขณะนั้นมาเผยแพร่ ก็ล้วนศึกษาคตินิยมของคณะสงฆ์มหาวิหารผ่านคนกลางอย่างเช่น พระมหาเถรอุทุมพรแห่งนครพันธ ซึ่งเดินทางไปศึกษายังลังกาอีกทีหนึ่ง เช่นเดียวกับความรู้ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งที่ทรงพระผนวชเป็นพระวชิรญาณ ซึ่งทรงศึกษาคัมภีร์ของลังกา จนนำไปสู่การเทียบเคียงกับรูปทรงของสถูปเจดีย์ทรงลังกาที่มีอยู่ในประเทศไทย ว่าเป็นรูปทรงของสถูปเจดีย์แบบเดียวกับสมัยแรกตั้งพุทธศาสนาใน

อินเตียและลังกา และกลายเป็นแบบอย่างของสถูปเจดีย์ในคณะ
สงฆ์ธรรมยุตที่ทรงสถาปนา ราวกับเป็นวัฏจักรที่ย้อนกลับไปสู่
จุดเริ่มต้นของการสถาปนาพุทธศาสนาลังกาวงศ์อีกครั้ง

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. ๒๕๒๘. *เรื่องพระปฐมเจดีย์*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. (โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิบูลเถร) เจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์).

_____. ๒๕๔๗. *ประชุมจารึกภาคที่ ๘ จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. (คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่วันพระบรมราชสมภพครบ ๒๐๐ ปี วันที่ ๑๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗).

กัลยาณลัทธินิวัฒน์, พระครู. ๒๕๕๒. *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ*. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จิรวรรณ แสงเพชร. ๒๕๕๒. *ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ภาควิชาโบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บุญเดือน ศรีวรพจน์. ๒๕๕๓. *พระบรมสารีริกธาตุ คติพระพุทธรูป ศาสนาเถรวาทจากอินเดียสู่ประเทศไทย*. บรรณาธิการโดย ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์และคณะ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ๒๕๓๗. *ปฐมสมโพธิกถา (ฉบับกรมการศาสนา)*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.

พระราชพงศาวดารกรุงเก่า (ฉบับหลวงประเสริฐ). ๒๕๔๗. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. ๒๕๔๒. ๒ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

พิชญา สุ่มจินดา. ๒๕๕๕. *ราชประดิษฐไพจิตรรศนา*. กรุงเทพมหานคร: วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม.

_____. ๒๕๕๗. *ถอดรหัสพระจอมเกล้า*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ๒๕๕๑. *ลักษณะไทย พระพุทธปฏิมา อัดลักษณะพุทธศิลป์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

_____. ๒๕๕๕. *กิ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ. (อนุสรณ์เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ ไปในการพระราชทานเพลิงศพนางจ้านงค์ ไกรฤกษ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร วันอาทิตย์ ๒๕ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕).

ฟาน ฟลิต, เยเรเมียส. ๒๕๔๘. *รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)*. แปลโดยนันทา วรเนติวงศ์และวนาศรี สามนเสน. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

มหานามเถระ, พระ. ๒๕๓๔. *วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม ๑ (หมวดศาสนาจักร) คัมภีร์มหาวงศ์*. แปลโดยพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) และพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์). กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เมธีกร, พระสังฆราช. ๒๕๔๙. *โลกที่ปกสาร*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. ๒๕๕๖. *พุทธศิลป์ลังกา*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกูล. ๒๕๔๕. “อิทธิพลและความสำคัญของคัมภีร์มหาวงศ์ในประเทศไทยโดยสังเขป.” ใน *ตำราวิชาการ รวมบทความทางวิชาการคณะโบราณคดี ๒๕๔๕*. หน้า ๓๖๙ - ๔๐๗. กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสแสดงนิทรรศการผลงานทางวิชาการของคณะโบราณคดี ระหว่างวันที่ ๑๖ - ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ ห้องพระโรง หอศิลป์มหาวิทยลัยศิลปากร).

วาจิสสรเถระ, พระ. ๒๕๑๑. *พระคัมภีร์ปฐมวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสฐูปเจดีย์*. พระนคร: กรมศิลปากร. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางอนุ ทองไข่มุกด์ ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๑).

สิทธิารถ ศรีโคตร. ๒๕๕๔. *การศึกษาคติปัญญาอันตรธานในประเทศไทยจากหลักฐานทางโบราณคดีในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร.

“อรรถกถา महाปรินิพพานสูตร.” ๒๕๔๕. <http://www.84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=10&i=67&p=1> (สืบค้นเมื่อ ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๗).

Berkwitz, Stephen C. 2007. *The History of the Buddha's Relic Shrine*. USA.: Oxford University Press.

Bullis, Douglas. 2005. *The Mahavamsa the Great Chronicle of Sri Lanka*. Colombo: Vijitha Yapa Publications.

Guy, John. 2014. *Lost Kingdom: Hindu-Buddhist Sculpture of Early Southeast Asia*. Bangkok: River Books.

Paranavitana, S. 1946. *The Stūpa in Ceylon*. Colombo: The Ceylon Government Press.

The Mahāvamsa or the Great Chronicle of Ceylon. 1912. Translated by Wilhelm Geiger. London: Oxford University Press.

Woodward, Hiram. 1975. *Studies in the Art of Central Siam 950 - 1350 A.D.* 2 vols. Thesis Dissertation for Doctor of Philosophy, Yale University.